

ST. KNUDSGILDETS BÆGER I KALLUNDBORG

Af Sigvard Skov.

I 1807 nedsattes oldsagskommissionen, der siden bevirkede Oldnordisk museums oprettelse, spiren til det nuværende Nationalmuseums danske samlinger. Rundt fra hele landet indsendtes der oldsager til kommissionen, der foreløbig lod sagerne opstille over Trinitatis kirkes kor. Blandt de ting, man fik ind i de første aar, var det store træbæger, som i 1809 skænkedes af Kallundborg by. Det er nu udstillet i middelaldersamlingens rum 29.

Bægeret er af egetræ, det er ca. 80 cm højt, hvoraf dog det egentlige bæger kun udgør de 31 cm, resten er hank, bredden er 20 cm. Det mærkeligste ved bægeret er hanken, hvis gotiske, udsnittede bladværk kan minde om et hjortegevir. Nu er den ene side lidt molesteret, men helt symmetriske har de to sider aldrig været. Bægeret er rødmalet og har et paamalet sort vaaben med to tværbjælker, midt mellem bjælkerne findes bogstaverne H S. Paa bægerets Fod staar IRSNOR. Mellem bægeret og foden er der en reliefskaaret snoning.

Der findes her i landet blot dette ene drikkebæger af denne mærkelige type¹). I alt kender man omkring en snes stykker spredt i forskellige nordiske museer, deraf ét i det finske nationalmuseum i Helsinki, resten findes i Sverige. Det antages derfor ikke, at Kallundborgbægeret er hjemligt arbejde, det stammer rimeligvis som de fleste bægre af denne type fra Nordsverige eller fra Fin-

¹) Hyltén-Cavallius nævner dog at have set to kovser under sit besøg i København 1843. De skulde stamme fra en jysk præstegaard. A. Hazélius: *Minnen från Nordiska Museet* I, 12, p. 4. (1885).

land¹⁾. Hvor gammelt Kallundborgbægeret er, lader sig vanskeligt sige med sikkerhed, da det ikke som nogle af de svenske er daterede. De to ældste af de daterede svenske er fra 1504 og findes i Kulturhistoriska museet i Lund, det yngste er fra 1681 og findes i Nordiska museet i Stockholm. Selve typen er saa ganske afgjort ældre og flere af de udaterede bægre rimeligvis ogsaa, deriblandt Kallundborgbægeret, som derfor maa henføres til middelalderens sidste aarhundrede.

Om brugen af disse drikkebægre, der paa svensk hedder kåsor, paa dansk kovser, og om skik og brug ved den tids noget voldsomme drikkelag ved vi særdeles god be-

sked takket være Olaus Magnus' store værk »Historia de gentibus septentrionalibus« (de nordiske folks historie). Olaus Magnus var broder til Sveriges sidste katholske erkebiskop, Johannes Magnus, der ogsaa var en betydelig historiker. Da reformationen sejrede i Sverige, fulgte Olaus broderen i landflygtighed til Rom, og her udkom hans før nævnte værk i 1555, naturligvis paa latin, da det søgte sin læsekreds blandt de humanistisk lærde i hele Europa. Værket skildrer først de nordiske landes geografi endog ret indgaaende og dernæst indbyggernes liv og fær-

Drikkebæger
af Træ fra
St. Knuds Gilde
i Kallundborg.

¹⁾ Nationalmuseets Vejledninger. De danske Samlinger. Middelalder og nyere Tid til 1750, p. 43 (Kbhvn. 1938).

den, deres gamle sæder og skikke i de mindste detaljer. Olaus Magnus' Historia er følgelig blevet en overordentlig vigtig kilde for den nordiske kulturhistorie.

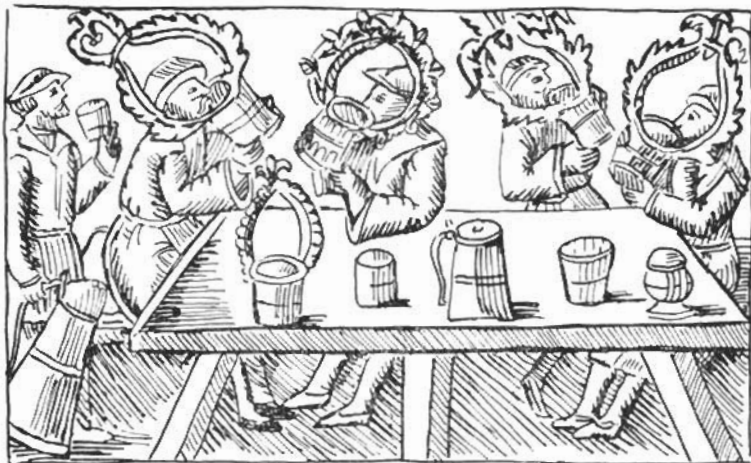
Værkets 13. bogs 35. kapitel har til overskrift: Om forskellige kar og deres udseende. Det hedder heri om drikkebægrene: »Mange forskellige slags drikkebægre findes hos Nordboerne, f. x. krus af bronze eller kobber af forskellig størrelse og styrke. Kulden¹⁾ og folks haardhændede greb gør, at skøre kar og glas aldeles ikke kan holde ... Der findes ogsaa drikkebægre, som minder om kongelige diademer eller kroner, fint forarbejdede af knudrede trærødder. De bruges for morskabs skyld ved sammenkomster ved højtidelige lejligheder og kaldes paa landets sprog for kovser«.

Olaus Magnus' Historia er illustreret med en lang række udmærkede træsnit, et af dem forestiller et drikke-lag, hvor kovser er i Brug. Til dette billede gives i kap. 37 følgende forklaring: »Man ser altsaa paa ovenstaaende billede nogle mænd sidde til bords ligesom med kransede hoveder. De drikker af bægre af udseende, som billedet viser, noget som maaske kan vække undren hos den, der er ukendt dermed. Endnu mærkeligere vilde det dog synes, om man fik en hel række svende at se drage frem i flok og følge som hyrder med en hjord grenhovede hjorte for at byde gæsterne disse bægre fyldte med most«.

Om fremstillingen berettes videre i kap. 38: »De ovennævnte grenhornede bægre er produkter af de nordiske finners snilde, de kaldes som sagt for kovser. Natur og kunst virker sammen til at gøre dem smukke og stadse-lige. De forarbejdes nemlig af de bedst egnede granrødder, de udhules, og paa ydersiden prydes de med mangfoldige snittede figurer, ja smykkes endog med kunstnerisk udførte gyldne beslag²⁾ eller andre farverige prydelser. De

1) Meningen er, at hvis vædsken fryser, kan den sprænge bægret.

2) Dette træk synes ikke at være overdrevet. I Henrik Djäknes testamente fra 1453 nævnes en sølvbeslaget kåsa; Finlands medeltidsurkunder IV, p. 40.

Drikkegilde. (Efter Træsnit hos Olaus Magnus.)

kan saaledes blive meget smukke og følgelig ogsaa meget kostbare. Man bruger ogsaa birkerod til disse bægre, i den slags træ kan der nemlig forekomme brogede pletter, som undertiden kan tage form af dyr, fugle eller andre figurer, vidunderligt udgaaede fra naturens eget værksted. Giver man dem da en gang fernis, faar de et særdeles tiltalende udseende med træets flammende aarer og de buede linjers netværk. — Undertiden har prælater, der er vendt hjem til Norden fra Italien, medført stykker af cypresrod, som med sit brogede farvespil kan minde om en paafuglehale, og bægre af den slags træ betragtes da som noget højt vidunderligt. Glas bruges enten slet ikke eller meget sjældent af hensyn til de drikkes kaadhed; thi de vilde da anse det for en fornøjelse at knuse glassene, og skaarene kunde da forvolde ubodelig skade; saadan fare løber man ikke med grantræs-krusene«.

Den her omtalte kovs har tilhørt St. Knudsgildet i Kallundborg, en af disse sammenslutninger til gensidig støtte

for medlemmerne, gildebrødrene, som middelalderen var saa rig paa. Helgenen, som gildet har navn efter, er Knud hertug med tilnavnet Lavard. Han synes særlig at være blevet dyrket paa Sjælland, hvor man har gilder, der bærer hans navn i København, Roskilde, Ringsted, Slagelse, Store Hedinge og Søborg foruden det nævnte i Kallundborg¹). Dette gildes historie er i øvrigt saa godt som ukendt, der findes dog fra o. 1480 bevaret en fortegnelse over nogle af gildets Medlemmer, dog kun de fornemste fra det 14. og 15. aarhundrede, formodentlig æresmedlemmer eller beskyttere, da gildets menige medlemmer maa antages at have været staden Kallundborgs værdige borgere. Listen nævner kong Valdemar (IV, Atterdag), kong Oluf, dronning Margrethe, bisperne Niels Jacobsen og Peder Jensen Lodehat af Roskilde, samt nogle fogder og lensmænd paa Kallundborg slot²).

Efter at gildet var ophørt at existere, blev kovsen opbevaret paa raadhuset i Kallundborg som et ærværdigt fortidsminde, og som saadan er den et par gange omtalt i den historiske litteratur. Københavns præsident, Peder Hansen Resen (1625—1688) samlede gennem mange aar materiale til en stor dansk topografi, »Atlas Danicus«, med fyldige meddelelser om historiske minder. Det indsamlede materiale truede med at overvælde ham, og det lykkedes ham derfor ikke at faa værket trykt. Hans samlinger, der udgør en anselig række haandskrevne foliobind, affattet paa latin, opbevares nu paa det kgl. bibliotek. Om Kallundborgkovsen skriver han følgende: »I fordums dage blomstrede i staden et St. Knudsgilde, som fejrede en festlig sammenkomst den 7. januar³) hvert aar. Den, der første gang fik adgang til gildet, skulde tømme drikkebægeret, der kunde rumme 4 sextarer øl«⁴).

1) Henry Petersen: Knud Lavards Helgentilbedelse; Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1885, p. 27.

2) Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen, udg. ved C. Nyrop. I, p. 220—21. (Kbhvn, 1899—1900.)

3) Den 7. januar var Knud Lavards helgendag.

4) 1 sextar = $\frac{1}{2}$ liter.

Sognepræsten i Kallundborg Hans Jacob Paludan (1717—82) samlede flittigt stof til en beskrivelse af Kallundborg, som hans søn Peder Paludan (1755—99) i 1788 fik udgivet i trykken. Heri nævnes ogsaa Gildebægeret under omtalen af Raadhuset: »Raadstue-Salen er lys og kunde blive smukkere. Paa Væggene hænge nogle Kaart, ældre og nye, over Byen og dens Jorder; samt et stort Drikkekar, som til Prøve maatte udtømmes af en nye Broder, naar han vilde indtræde i St. Knuds Brøders Gilde-*laug*; hvilket Selskabs Stiftelsesdag blev højtidelig holdt den 7. Januar, paa hvilken Dag Kanutus Lavardus blev slagen ved Herrested, og holdtes siden for Siellandsfaers Patron. Drikkebægeret selv, eller rettere, den Spand til at drikke af, holdt fire Potter, og er saa sært skabt, at Draa-kerne lettelig, ved at holde den for Munden, kom til at ligne en Tyr eller kronet Actæon«¹).

Bægeret er altsaa en »velkomst«, og den skik, der her skildres, kendes ogsaa fra andre gilder, ligesom den overtoges af haandværkerlaugene. Det var et ret anseligt kvantum, den kunde rumme, og der blev ogsaa i de tider, det 15—16 aarhundrede, da disse mærkelige drikkekar var i brug, drukket tæt, som det ogsaa fremgaar af Olaus Magnus' skildringer, og disse træbægre, der, som nævnt, ikke knustes saa let som glas, kunde da være farlige nok, naar de som vaaben blev svunget med en kraftig haand af en af Gildebrødrene, hos hvem øllet var gaaet ind og forstanden ud²). Det synes ogsaa, som Olaus Magnus selv er blevet betænkelig ved sin skildring af drikkelagens voldsomhed, for et andet sted skriver han, at drikkebrødrene kappedes om at vise, hvor ædru de var, ved at danse i ring med et af disse høje kar paa hovedet hver, og han kalder med Platon den en god gildesbroder, der, baade naar han

1) P. Paludan: *Beskrivelse over Staden Kallundborg*, p. 126 (København 1788) jfr. endvidere Pontoppidan: *Danske Atlas II*, 415 (1764).
 benhavn 1788.)

2) 1551 slog Peder Bragde en malet kåsa i stykker paa hovedet af en af sine svende; *Acta Ethnologica I*, p. 21. (1936).

drikker, og naar han dømmer, formaar at holde hovedet klart.

Kovserne fik i Sverige deres videste udbredelse, og holdt sig ogsaa dér længst i yndest. Især har slægten Bielke sat pris paa denne mærkelige drikkekartype, da mere end halvdelen af de bevarede svenske har tilhørt denne slægt¹⁾. De var oprindelig en specialitet for højadelen, men sank efterhaanden ned til de lavere kredse, og blev endnu ind i det 19. aarhundrede brugt i afsides svenske bygder ved bondebrylluper. Karrets pompøse form har gjort, at det blev det særlige højtidsdrikkebæger, hvorfor ogsaa dets finske betegnelse, kousa, i dette sprog er gaaet over til at betyde fest eller gilde.

Hvor og hvorledes denne bægertype har udviklet sig, henstaar i det uviste. De bevarede eksemplarer er ganske ensartede og viser ingen udvikling. En finsk forsker Kustaa Vilkkuna har villet forklare typen som afledet af gamle russiske bægre med forsirede haandgreb²⁾, hvorimod svenskeren Sigurd Erixon hævder, at de gaar direkte tilbage til en ren folkelig drikkekarstype af nordeuropæisk oprindelse og med forhistoriske ahner³⁾.

1) Sigurd Erixon: Bolle och kåsa; Svenska kulturbilder under redaktion af S. Erixon och S. Wallin, III band, del V—VI, p. 19. (Stockholm 1930).

2) Kustaa Vilkkuna: Die Kosa, eine nordische Festschale; Acta Ethnologica ed. G. Granberg I, p. 33 (1936).

3) Sigurd Erixon, anf. værk p. 19, 26.